

Hvad er forudsætningerne for en (u)mulig retskrivningsreform?

Gregersen, Frans

Published in:
Rette ord

Publication date:
2015

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):

Gregersen, F. (2015). Hvad er forudsætningerne for en (u)mulig retskrivningsreform? I D. Duncker, E. Skafte Jensen, & O. Ravnholt (red.), *Rette ord: Festskrift til Sabine Kirchmeier-Andersen i anledning af 60-årsdagen* (s. 125-140). Dansk Sprognævn. Dansk Sprognaevn. Skrifter Bind 46

Rette ord

**Festskrift til
Sabine Kirchmeier-Andersen
i anledning af 60-årsdagen**

Redigeret af

Dorthe Duncker, Eva Skafte Jensen og Ole Ravnholt

Dansk Sprognævns skrifter 46

© Dansk Sprognævn og forfatterne 2015

www.dsn.dk

Tryk: GP-tryk A/S

Dtp: Jannerup A/S

Layout: Anna Falcon

ISBN: 978-87-89410-64-7

ISSN: 0415-0155 (Dansk Sprognævns skrifter)

Indholdsfortegnelse

- 13 Gratulationsliste
- 21 Særskrivningsfejl i de nye medier og i skolen
Af Margrethe Heidemann Andersen
- 31 'Jeg kan bare godt lide dansk'. Dansk som fremmedsprog på udenlandske universiteter – holdninger og udfordringer
Af Nina Møller Andersen
- 49 Ord og ordforbindelser, som "hører nøje sammen med en efterfølgende ledsætning". Om startkommaets placering i henhold til Retskrivningsordbogens § 50.1 og 50.3
Af Christian Becker-Christensen & Jørgen Schack
- 73 Den terminologiske værktøjskasse set ud fra forskellige målgruppers behov. Eksemplificeret ved begrebernes udtryksside og valensmønstre som søgemønstre
Af Lotte Weilgaard Christensen
- 87 Hvad blev der af adjektanalysen?
Af Niels Davidsen-Nielsen
- 97 I ulige linje fra *Linje* til *linje*. Og andre nedslag i Retskrivningsordbøger gennem historien
Af Philip Diderichsen, Anna Sofie Hartling, Anne Kjærgaard & Anna Kristiansen
- 109 Gak til korpus og bliv viis: om korpora, sprognormer og tysk
Af Ken Farø
- 125 Hvad er forudsætningerne for en (u)mulig retskrivningsreform?
Af Frans Gregersen

- 141** **Nexus – en ubestemmelig kategori**
Af Hans Götzsche
- 155** **Beholder og indhold. En semantisk anekdote**
Af Erik Hansen
- 159** **Talebob – den tålmodige transnordiske udtaletræner**
Af Peter Juel Henriksen & Auður Hauksdóttir
- 171** **Hvad vi dog slås om. Sprogkamp(e) i Danmark i 350 år**
Af Henrik Galberg Jacobsen
- 187** **Videnskab, normativitet og formidling**
Af Per Anker Jensen
- 205** **Forståelige og imødekomende tekster til borgere og kunder – er der forskningsmæssigt belæg for bestræbelsen?**
Af Anne Kjærgaard
- 219** **Nordisk sprogsamarbejde gennem 40 år. Uformelle iagttagelser om det nordiske sprogsamarbejde med særligt henblik på de nordiske sprognævn i tiden efter 1974**
Af Jørn Lund
- 227** **Fra tekst til struktureret viden**
Af Bodil Nistrup Madsen & Hanne Erdman Thomsen
- 247** **Eksperimenter med et skalérbart betydningsinventar til semantisk opmærkning af dansk**
Af Bolette S. Pedersen, Sanni Nimb & Sussi Olsen
- 261** **Det typiske drab i ridderviserne. Et folkeviseord i kontekst**
Af Hanne Ruus
- 273** **Valens og konstruktion**
Af Lene Schøsler

- 285** Dansk Sprognævn og Danmarks Radio. Mastodonter i normeringen af
”det danske sprog”
Af Jacob Thøgersen
- 301** En drøm om ideologisk valens
Af Ole Togeby
- 315** Redaktionel note

Hvad er forudsætningerne for en (u)mulig retskrivningsreform?

Af Frans Gregersen

Når Pia Juul i sin digtsamling *Avuncular* skriver:

”Hver aften i tusmørket
overvældes jeg af storheds vanvid”

Juul 2014:9,

er der ingen grund til at tro at der er tale om en fejl. Der skulle ikke have stået *storhedsvanvid*. Der skal netop ikke stå *storhedsvanvid*. Teksten forudsætter at vi retter os op i stolen ved denne ordfølge med uventede blanktegn mellem.

Når en Karl Age Thomsen, der identificeres som journalist, i Informations kronik d. 29.12 2014 skriver:

”Løgnen om arbejdsmarkedets grå guld – også kaldet skrotbunken, vokser sig større og større. Fra de værste talerstole, tv, radio og andre medier samt fra arbejdsgivere og sågar fra visse fagforeninger vælter påstande ud om, at der er brug for arbejdsduelige mennesker over 50 år på det efterhånden mere og mere komplicerede arbejdsmarked – og det både det offentlige og det private.”

så er der ikke noget der tyder på at han ønskede der skulle stå *diverse talerstole* men valgte noget andet fordi han ikke kan stave til *diverse*. Der er snarere tale om (en) vittighed. Det giver ikke rigtig mening at sammenligne talerstole mht. dårligdomme og netop derfor forøges sandsynligheden for at læseren tænker: Aha, det er en morsom gengivelse af *diverse*. Det sociolinguvistiske spørgsmål vil imidlertid være hvem der bruger ordet *diverse* i stedet

for *forskellige* – og om netop de kan stave til det. Det kan de garanteret; de er gode og sikre sprogbrugere.

Gode og sikre sprogbrugere forudsætter når de udfolder vigtige dele af deres skriftlige kompetencer, en norm – som de så kan bryde med effekt. Normer kan være af mange slags. Nogle af dem fastlægges af Dansk Sprognævn som f.eks. den at der ikke skal sættes punktum når en forkortelse afslutter en sætning (så der kommer to punktummer). Men det at der er normer for sproglig udfoldelse, er – her ville der virkelig være tale om storheds vanvid – ikke noget Dansk Sprognævn har bestemt, normdannelsen er en integreret del af sprogets væsen (se fx *danske talesprog* Bind 11, 2011). Fordi sproget findes både hos den enkelte og i større grupper af kommunikerende individer (og disse grupper er jo blevet væsentlig større ved tilkomsten af massemedier), reguleres forholdet mellem udtryk og indhold så der altid er tilnærmelsesvis enighed om hvad et udtryk kan have af indhold og omvendt.

I talesproget reguleres forholdet mellem udtryk og indhold af genkendelsens vanskeligheder. Hvis vi skal gentage en særudtale for ofte og/eller bliver misforstået når vi siger sådan, er der gode grunde til at ændre den så den slags ikke opstår. Hvis jeg siger ['tømə] i stedet for ['təmə], bliver jeg givetvis misforstået (fordi der faktisk er et ord der staves *tømme* og udtales med den tilsvarende vokalkvalitet i den trykstærke stavelse, og fordi dette ord står i modsætning til et ord der staves *tømme* og udtales tilsvarende 'lydret'). Men der er ingen der misforstår dem der siger ['føem'] i stedet for ['fəm'] og ['føemdɲ] i stedet for ['femdɲ] – så de bliver bare ved.

Der kan også være grunde der taler imod at man undgår misforståelser men i stedet fremturer. Her peger man i nyere sociolingvistik ofte på de identitetsskabende funktioner¹ som sproglig praksis, det J. Normann Jørgensen med et praktisk ord kaldte 'sprogning' (Jørgensen 2010, se Gregersen 2013) kan have (ja, faktisk ikke kan undgå at have). Hvis man netop vil identificeres som en af dem der ikke har skellet mellem *ligge* og *lægge*, ja så skelner man ikke – og så kan alverdens dansklærere nok så meget komme efter en.

Dansk skrift i fri dressur, dvs. når vi er uden for institutioner og kun i kontakt med de personer vi kender godt, styres af nogenlunde de samme forhold – vi vil gerne forstås, ikke gerne misforstås, men vi kan ikke lade være med samtidig at give vigtige stikord til hvem vi er (Stæhr 2014). Ofte findes dansk

skriftsprog imidlertid under heftig dressur. Det gælder i skolen og i offentlig virksomhed om at lære en bestemt måde at stave på; vi har i Danmark én og kun én ortografi som er godkendt og skal benyttes af offentlige myndigheder, nemlig den der fastlægges i Retskrivningsordbogen.

Sådan har det ikke altid været (Jacobsen 2010), og de forskellige udgaver af Retskrivningsordbogen har gennem tiden givet lidt forskellige staveformer for en del ord hvilket man nu kan bese meget instruktivt på www.rohist.dsn.dk.

I selve ordet ortografi ligger en normativitet gemt, ikke bare etymologisk (*orto* = *ret* = tilnærmelsesvis *rigtigt*, *korrekt*), men også i praksis. Hvis man taler om ortografi i stedet for skriftlig sprogning, har man allerede impliceret at der findes rigtigt og forkert inden for denne type sproglige udfoldelse. Men i diskussionen om dansk skriftsprogning er der faktisk grundlæggende to mulige synspunkter. Ud fra et statsbegrænsende synspunkt, som kan udformes liberalt eller anarkistisk og dermed forbindes med ellers ret forskellige livssyn og grundholdninger, kan man hævde at det slet ikke er statens opgave at udforme regler for hvordan folk skal anvende skriftsproget. Der kan her henvises til at store nationer klarer sig uden statslig indblanding. Det betyder ikke at disse kulturnationer (United Kingdom, USA, Tyskland) ikke har normativt aktive instanser i form af private forlag og ordbogsudgivelser som 'man' kan henvise til men det betyder at der ikke findes egentlig lovgivning. Et oplagt eksempel er Tyskland om hvilket det i den *European Language Monitor* som Sabine Kirchmeier Andersen har været den drivende kraft i, hedder:

"There is nothing in the German Constitution (*Grundgesetz*) to define German as the official language of the Federal Republic of Germany. Nor does any federal law protect the German language against, for example, Anglicisms, as an official language. An indirect criterion for the official status of the German language is that the constitution as well as all other laws are legally binding only in German: that is, there are no authorised translations of German laws." (<http://www.efnil.org/documents/language-legislation-version/germany/germany>).

Også i Danmark findes normeringsbestrebelse der ikke er lyst i kuld og køn af nogen – det seneste interessante eksempel er den lille røde ordbog over

dansk gadesprog, en håndbog i ghettodansk som også efter de to redaktørers mening risikerer at være uaktuel på udkomstdatoen netop fordi en ordbog fastlåser et ellers helt flydende lag i sproget (Borup og Sufi 2014). I Danmark har især den stærkt savnede J. Normann Jørgensen været forkæmper for det synspunkt at statsmagten ikke har nogen ret til at fastlægge stoveformer (se fx <http://www.tv2lorry.dk/artikel/35922>). I forhold til den eksisterende lovgivning vil synspunktet have som konsekvens at der skulle gennemføres en ganske omfattende lov- og bekendtgørelsesafvikling.

Tager man det modsatte synspunkt, at det netop er en statslig opgave at anvende foreliggende viden til at udforme en rationel retskrivning, så kan man igen anlægge mindst to modsatte synspunkter. Enten går man ind for at skriftsproget underordnes talesproget så vidt muligt. Det betyder at skriften skal følge med lyden af (de) dansk(e) talesprog - hvilket ville betyde ganske drastiske ændringer af den nuværende ortografi. I dansk retskrivningshistorie er denne position knyttet til linjen Rasmus Rask (Rask 1826), N.M. Petersen (Petersen 1826), Frederik Dreier (Dreier u.år i Dreier 2003, Bind 3).

Eller også går man ind for at skriften skal opfattes som en selvstændig kommunikationsform som kun langt ude og ved læseindlæringens begyndelse skal relateres til talen. Det betyder at man ser det som meget vigtigt at skriften udtrykker relationer som talesproget på forskellig vis slører (eller blot udtrykker på anden vis). Man fastholder ved et analogisk ræsonnement et *-de* som præteritumsmærke i skriftsprogets *sagde* og *lagde* til trods for at der i talen kun er en lang vokal. Konsekvensen er en ortografi som i vidt omfang følger det såkaldt morfematiske princip eller tegnkonstansprincippet (Hansen 1981:30ff; Jervelund 2007: 16f), dvs. holder betydningsstørrelser sammen på tværs af udtale.

Den tidligere formand for Dansk Sprognævn Poul Lindegård Hjorth (1927-1998) refereres i Anita Ågerup Jervelunds *Sådan staver vi* s. 66 for at mene at skriftsprog og talesprog er to autonome systemer. Synspunktet artikuleres i et referat fra det daværende Dansk Sprognævns arbejdsudvalgs møde i anledning af Aage Hansens forslag til udtalebaserede retskrivningsændringer sammenfattet i Hansen 1969. Aage Hansen havde stillet bogen til rådighed for nævnet i manuskript hvilket altså fik formanden (som også konsekvent

kun omtales som sådan i referatet) til at formulere nogle principielle overvejelser. Formanden stiller Aage Hansens udgangspunkt op: ”udtalen bør være bestemmende for retskrivningen”. Referatet fortsætter med formandens autoreferat af hans eget, herfra forskellige, udgangspunkt: ”I mine principielle overvejelser går jeg ud fra det andet princip [dette henviser til et princip om at man skal rette sig efter ”de direktiver der gælder for Sprognævnet”], og jeg betragter skriftsprog og talesprog som to autonome systemer.” (Referat af arbejdsudvalgsmøde fredag d. 1.11 1968 velvilligst stillet til rådighed af Anita Ågerup Jervelund). Synspunktet ligger i forlængelse af den selvstændiggørelse fra talen som er et historisk faktum, men kan efter min mening kun hævdes som et principielt syn på skriftsprogning og talesprogning sådan som de har udviklet sig, netop bl.a. i kraft af at den Rask-Petersenske linje ikke sejrede i *princippet* men kun førte til en ortografi som, da den blev kodificeret, afspejlede datidens højeste stil i talesproget.

Ikke desto mindre er det netop dette Lindegård Hjorthske synspunkt som ligger bag det juridiske grundlag for Dansk Sprognævn i den udformning det har fået i nyere tid (om denne proces se Galberg Jacobsen 2005, 1866ff). Det hedder fx i Bekendtgørelsen om Dansk Sprognævn:

”§ 1. Den retskrivning, der fastlægges af Dansk Sprognævn, og som offentliggøres i den officielle danske retskrivningsordbog, skal fastlægges i overensstemmelse med de i stk. 2-4 nævnte hovedprincipper for retskrivningen.

Stk. 2. Hovedprincipperne for dansk retskrivning er traditionsprincippet og sprogbrugsprincippet.

Stk. 3. Efter traditionsprincippet skrives ord og ordformer i dansk i overensstemmelse med den praksis, der har været gældende siden bekendtgørelse nr. 24 af 27. februar 1892, og som siden 1955 er kommet til udtryk i de retskrivningsordbøger, som Dansk Sprognævn har udgivet. Efter traditionsprincippet ligger stavemåderne af det eksisterende ordforråd principielt fast, bortset fra justeringer som følge af sprogbrugsprincippet. Et element i traditionsprincippet er princippet om, at fremmedord, der er blevet almindelige i dansk, skrives i overensstemmelse med de regler, der gælder for oprindelige

danske ord og ældre låne- og fremmedord i dansk. Dette princip gælder først og fremmest ord fra græsk, latin og fransk og ord dannet af græske, latinske og franske bestanddele. Ord fra andre sprog, specielt nyere ord, skrives som hovedregel i overensstemmelse med skrivemåden i det pågældende sprog eller med international praksis.

Stk. 4. Efter sprogbrugsprincippet skrives ord og ordformer i dansk i overensstemmelse med den praksis, som følges i gode og sikre sprogbrugeres skriftlige sprogbrug.”

BEK nr 178 af 09/03/2009, se: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=123673>

Her fastslås det således at dansk retskrivning reguleres af – dette må vel være en juridisk præsens med almen gyldighed – to principper som dog har samme virkning nemlig at gøre skriftens udvikling immun i forhold til talesprogets ditto. Ifølge traditionsprincippet ligger retskrivningen principielt fast. De ændringer der kan blive tale om, skyldes således sprogbrugsprincippet. Ifølge sprogbrugsprincippet skal man skrive sådan som gode og sikre sprogbrugere gør det. Det nærmer sig en truisme at der også her forsikres mod forandringer, for hvis de gode og sikre sprogbrugere laver fejl, dvs. staver anderledes end en retskrivningsordbog, er de så ikke bare dårlige og usikre i stedet? Hverken traditionsprincippet eller sprogbrugsprincippet tillader således talesproget at spille en rolle i fastlæggelsen af retskrivningsnormen med mindre talesproget slår igennem hos de gode og sikre sprogbrugere i deres skriftlige sprogbrug. Med andre ord: Kun hvis ellers karakterfaste medborgere skulle begynde at stave som de talte på ét eller flere områder, kan talesproget gøre sig håb om at påvirke retskrivningsnormen.

Det nærmer sig imidlertid historieforfalskning hvis man skulle hævde at hovedprincipperne for dansk retskrivning sådan som den ser ud nu, kun har været de to nævnte. Det er i min optik kun underafdelinger af den ovenfor skitserede ene mulige opfattelse, og man undlader på denne måde helt at nævne relationen til dansk talesprog som ellers har været et fuldstændig fast tema i alle retskrivningsdiskussioner i Danmark (se Nyerup 1805; Boberg

1895; Kriger 1831; Skautrup 1953:164ff; Ågerup Jervelund 2007: 61ff; Galberg Jacobsen 2010: passim).

Samtidig har man fuldstændig udelukket mulighederne for at ændre den danske ortografi afgørende. Det er i sig selv et problem at lovgrundlaget angiver Dansk Sprognævns opgaver som følger:

”§ 1. Dansk Sprognævn har til opgave at følge det danske sprogs udvikling, at give råd og oplysninger om det danske sprog og at fastlægge den danske retskrivning.”

for senere (i § 1 stk. 3) at statuere at

”Stk.3. Dansk Sprognævn skal arbejde på videnskabeligt grundlag.”

Problemet består i at Dansk Sprognævn umuligt kan have til opgave at følge det danske sprogs udvikling. Det ville betyde at man pålagde Dansk Sprognævn at dokumentere - og at gøre det systematisk - dansk tale- og skriftsprogning på alle niveauer fra stavning til pragmatik og i alle former, dvs. fra geografisk betinget sprogning til generationsbetinget. Med den erfaring jeg efterhånden har som leder af et grundforskningscenter som har skrabet lidt i overfladen mht. de danske talesprogs udviklinger inden for de sidste 40 år, kan jeg hermed højtideligt erklære denne opgave for umulig. I alt væsentligt koncentrerer man sig da også om at dokumentere det officielle danske skriftsprogs udvikling (se de årligt udkommende rapporter om Dansk Sprognævns virksomhed).

Men dermed går man glip af nogle interessante nyudviklinger som ellers kunne være af interesse for den løbende monitorering af ikke bare det danske skriftsprog men den danske ortografis liv i det danske sprogsamfund som helhed, udviklinger som har at gøre med det indviklede forhold mellem skrift- og talesprogning som ikke indfanges hvis man forstår de to systemer dels som systemer og dels som autonome (jf. Lindegård Hjorth ovenfor).

For det første: Det danske dialektlandskab er afviklet (Pedersen 2003). Det danske sprogsamfund er i forhold til tidligere nu uhørt ensartet både mht. talesprogsformer og mht. holdninger (Kristiansen 2009). Her er det afgørende

at følge Tore Kristiansen i at skelne mellem de holdninger der bliver givet til kende når informanter ved der er tale om sproglige forhold, og så de holdninger der kommer til udtryk når de samme mennesker er uvidende om at det netop er sprog der undersøges (Kristiansen m.fl. 2002, Grondelaers og Kristiansen 2013). Det betyder på den ene side at det traditionelle argument imod at fastlægge en (mere) udtalenær retskrivning, nemlig at der så samtidig blandt mange eksisterende talesprogsnormer ville skulle vælges hvilken en man kunne lægge til grund, ikke har samme vægt mere. Der findes nu en talesprogsnorm i Danmark som på afgørende punkter kan danne fælles grundlag for en anden ortografi. På den anden side betyder det netop at alle i hele landet kan komme til at lave de samme stavfejl, idet afstanden mellem tale og skrift er den samme store i hele landet.

For det andet: Skriftsproget har på den ene side mistet sin karakter af at være et elitært privilegium for de få men er på den anden side blevet endnu mere væsentlig for de mange i og med at skrift og læsning altid har været centrale i uddannelsessystemet - og lige det at uddanne sig bliver mere og mere centralt for dem der bor i et Danmark hvor lønniveauet nu engang er højt (Olsen m.fl. 2014: 154ff). Det betyder at en suboptimalt fungerende skriftsprogsnorm ikke bare er et sprogligt problem men i lige så høj grad et demokratisk.

For det tredje: Langt flere skriver langt mere. Det foregår ikke nødvendigvis i lange sammenhængende tekster men er af den grund ikke mindre påfaldende. Også e-mails, sms'er og chatbeskeder har deres æstetik og normer. Dorte Duncker har flere gange påpeget at det er et vigtigt område at tage op hvordan skrift anvendes i disse sammenhænge (se fx Duncker 2010) og dialektentusiaster har fx peget på at der findes langt flere forsøg på at stave alternativt (lydret) dialektalt i den slags skrift end der findes i andre skriftformer (se fx Androutsopoulos 1998, Westergaard 2011 og Kimell 2015). Andreas Stæhr (2014), Ole Ravnholt og Marianne Rathje (2002) og Lene Rotne (2009) har allerede undersøgt dele af denne litteratur lige som Eva Skafte Jensen har et større forskningsprojekt på bedding hvor den type materialer står centralt. Det spændende (i netop denne sammenhæng) er hvilke staveformer og -principper der findes derude i den vilde virkelighed.

Hvordan anvender de mange der før ikke skrev så meget, nu den danske ortografi? Modificerer de den på afgørende punkter, og kan man på den baggrund formode at de ville have glæde af at der var andre godkendte muligheder end den eneste der er nu? Ville det få dem til at skrive mere og bedre? Hvis man vil besvare de sidste spørgsmål ordentligt, kan man ikke nøjes med at dokumentere og monitorere hvad der sker; også kontrollerede forsøg må tillades.

Endelig for det fjerde: Det morfematiske princip gør ikke nødvendigvis i sig selv en ortografi dyb. Der er en bestemt forudsætning yderligere der skal til, nemlig at der i dansk – som i nogle andre sprog – sker en række fonologiske processer på grænsen mellem morfemer så de simpelthen ændrer udtale. Der findes velkendte sprog som finsk og tyrkisk som kan skrive morfemer ens i alle deres former simpelthen fordi de *er* ens også rent udtalemæssigt. Og så findes der sprog der - som dansk - ville se meget anderledes ud hvis man forlod princippet om at skrive morfemer ens i alle forekomster. Grønlandsk gik som bekendt fra en morfematisk baseret dyb retskrivning, nemlig Kleinschmidts, til en fonematisk (Petersen 1975). Det *kan* lade sig gøre! Men her kommer det sociolingvistiske syn på skriftsprogning ind igen: Hvem er det laver hvilke stavfejl? Netop fordi den danske ortografi er så 'dyb' som den er (dvs. bygger i så høj grad på det morfematiske princip), kan man forestille sig at dens mestring kommer til at have en temmelig simpel sammenhæng med hvor meget undervisning man har fået, og hvor god (og fokuseret) den så har været. Og uddannelsespyramiden er som bekendt socialt skæv (Olsen m.fl. 2014: 154ff). Det er naturligvis spændende at finde ud af hvilke stavfejl der overhovedet laves, men skal man virkelig til bunds i det her ud fra et sociolingvistisk synspunkt, må man også undersøge hvem der lader være med at skrive, og hvem der bliver bedre og bedre til det - alt sammen fordelt på de sociale kategorier.

Reformer

Man kan sammenfatte de mange forskellige forslag der har været mht. reformer af dansk retskrivning på flere måder (se overblikket i Jervelund 2007:61ff). Her er en måde at gøre det på²:

Hvis man bryder med det morfematiske princip,

vil en række ord komme til at se mere forskellige ud end de nogensinde har været før på skrift. Det gælder som nævnt *sagde* og *lagde* som formentlig ville blive til *sa* og *la*. Det rejser så et andet problem nemlig om det er mest hensigtsmæssigt at signalere vokallængde ved hjælp af konsonanterne, som man gør det nu, eller om der skal indføres længdetegn i dansk fx i form af accenter: *lâ*, *sâ* (og f.eks. *hâde*). Løsningen med accenter er imidlertid uhandy og går imod tendensen til at afskaffe alle diakritiske tegn i en elektronisk standardiseringstid. Bedre med kolon internt: *ga:de* men *hat*, flertal *hate*. Om man skal have kolon efter lang vokal i udlyd eller ej er endnu et af de problemer der skal tages stilling til: Vil man have en konsekvent relation mellem skrift og lyd eller en kontekstbestemt. Jeg stemmer for det første.

Hvis man fordeler de korte vokaler mere lydret og samtidig så netop afskaffer den for uindviede (og såmænd også øvede) forvirrende brug af efterfølgende konsonant (dobbelt eller enkelt) til at markere vokallængde, vil en række ord blive stavet på måder som bedre gengiver deres lydværdi: *spille* bliver til *spele* eller *sbele* (mens nuv. *skele* bliver til *ske:le* eller *sge:le*) *ville* bliver til *vile* mens *hvile* bliver til *vi:le*

vædde bliver til *væde* mens *væde* bliver til *væ:de* - for dem der har forskellen.

For andre falder den type ordpar helt sammen og skal derfor staves ens. *vade* bliver *va:de* mens *varde* bliver til *væde* (se nedenfor om r) *bonde* og *bunde* staves ens nemlig som *bâne* osv. (Gregersen 2007).

Hvis man afskaffer de latinske bogstaver c, q, z og x,

får vi *sigar*, *kafé* og *sitron*; *sebra* og *sooloisg*; *kinoa* og *kvis*; *senofobi* og *sylograf*. Ingen vil bemærke det i praksis bortset fra frugthandlerne og Zoologisk Have.

Man kunne overveje

at indføre separate bogstaver for de to ø'er i *synd* og *søn* (vel ø og ö som fx hos Holger Pedersen), de to å'er som i *kost* (til at feje med) og *kost* (ædelse) (fx å og ɶ) og de to æ'er (a og ǣ) ('katte-ǣ' og 'kaffe-ǣ').

Hvis man tog fat på r-problemerne,

ville man skrive *ti:v* for *tiger* og *tier* (vb.) og *tiv* for *tier*, *læ:v* for *læger*, *lærer*, *lære* (inf.) og *lærer* (vb. præs.).

Hvis man tog endelig stilling til at gennemføre danificering af fremmedord,

ville man foruden *miljø* og *løjtnant* få *nasjon*, *diskusjon*, *invasjon* og *selægsjon*. Man ville få *kømbetangse* men *ægselæense* og *eminæense*. Mere oplagt var det måske at gå den anden vej – nemlig at stave alle låneord (termen er i sig selv vanskelig og ideologisk ladet, jf. Hansen og Lund 1994: 35f) som det såkaldt långivende sprog gør det – i internationaliseringens tidsalder er det en anerkendelse af at vi alle er forbundet. Vanskeligheden ville så være at man ville få præcis de samme overdifferentieringer som man allerede har fra latin mht *-tion*, *-sion* og *-ssion* (se Gregersen og Spang-Hanssen 1979).

Man kunne endelig overveje

at afskaffe forskellen mellem *af*, *ad* og *at* til fordel for et *a(t)* men til gengæld kopiere nordmændenes fornuftige skel mellem ledsætningsindlederen *at* og infinitivmærket *å*, her altså skrevet *v*. Hvis man så yderligere også skrev *og* som *v*, havde man skabt et mere logisk system (Jespersen 1932). Problemerne med forskellen mellem *nogen* og *nogle* og forskellen mellem *synes* og *syntes* kunne med fordel få samme løsning: ud med de sidste former. Og jeg har nu mistet den sidste hovedrystende læser!

Hvis nogen ville gøre sig den ulejlighed

at gennemtænke hvordan man ville kunne gennemføre en så radikal reform, ville vedkommende sikkert komme frem til:

- At der skulle være en lang periode med mindst to kongeligt approberede retskrivninger, formentlig en menneskealder
- At der skulle udvikles automatiske oversættere mellem de to retskrivningssystemer

- At der skulle skrives nye tekster med ny retskrivning hurtigt hvis den skulle blive til noget, dvs. en sådan reform kan slet ikke gennemføres uden at væsentlige dele af befolkningen, især dagspressen og forfattere, vil lege med
- At især lærerne ville skulle acceptere at den ny retskrivning ville gøre det lettere for dem at koncentrere sig om andre ting end retskrivning især i danskuddannelserne, men sandelig også i alle andre fag hvor korrekthed har været en varm kartoffel

En ny retskrivning måtte med andre ord have vist sin berettigelse meget hurtigt ved i forsøgsundervisning før reformens gennemførelse at have været den gamle langt overlegen mht hurtig og sikker indlæring. Ellers var der jo ingen grund til at sætte hele processen i gang.

Det bliver alt sammen ikke til noget men det skal dog ikke skjules at der er

Krisetegn

Afstanden mellem hvad folk tror de gør, og hvad de faktisk gør, er stor. Der begås utallige stavefejl i alle mulige sammenhænge, selv prestigøse sådanne som ved foredrag i lærde forsamlinger eller i afhandlinger skrevet af højt kvalificerede specialister. Og der lægges kun mærke til det af os der til daglig har til opgave at rette dem. Det er i hvert fald det vi professionelle tror men vi savner simpelthen viden om hvor mange fejl og hvilke fejl der begås, og om hvem der bemærker hvilke af dem.

På samme måde er den almindelige holdning til stavefejl tilsyneladende fuldstændig afvisende – også hos dem der begår dem selv. Skal man tro tidligere formænd for Dansk Sprognævn som Erik Hansen og Niels Gunnar Davidsen-Nielsen er det den sikre vej til (selv)mord at foreslå eller blot nævne en egentlig retskrivningsreform (selv om Erik Hansen i Jervelunds bog er citeret for at det er uundgåeligt (s. 78)). Ingen vil have den, allermindst kulturministrene som jo har vetoret, jf. § 2, stk. 3 i Lov om Dansk Sprognævn, eller er det bare sporene fra majonæsekrigen der skræmmer (Davidsen-Nielsen 2009: 51ff)? I givet fald: Det betyder at det bliver umuligt at føre en rationel diskussion hvis ikke det først dokumenteres at der er langt større variation i

skriftbilledet end der 'burde' være – hvis altså vi alle var gode og sikre stavere der praktiserede vores kundskaber perfekt.

Da jeg for snart mange år siden foreslog at sætte en mere lydret retskrivning på dagsordenen i Dansk Sprognævn, fik forslaget en venlig behandling. Man besluttede at der skulle udarbejdes en oversigt over hvilke vanskeligheder den danske ortografi har (og det blev til Ågerup Jervelund 2007) og derefter at afvente resultatet af Holger Juuls undersøgelse af hvordan den danske ortografi påvirker læseindlæringen. Dansk Sprognævn afventer stadig - selv om resultaterne af Holger Juuls undersøgelser for længst har vist at dybe ortografier som den danske og den engelske er vanskelige at lære (Juul 2005; Juul og Sigurdsson 2004; Juul og Elbro 2007). Ja, det fremgår endda at danske skoleelever kan blive ekstra handicappede i forhold til islandske alene i kraft af at den danske ortografi kræver et mere kontekstfølsomt kendskab til bogstav-lyd-korrespondenser (Juul og Sigurdsson 2004).

Hvis man ønsker at gøre den danske ortografi nemmere at lære for flere, så skal man gøre den mere lydret. Men det nuværende lovgrundlag tillader simpelthen ikke at Dansk Sprognævn regulerer retskrivningen i en mere lyd-nær retning idet det fonematiske princip slet ikke er nævnt som et man skal tage hensyn til. Derfor kan der højst blive tale om at Dansk Sprognævn tager initiativ til at en retskrivningsdiskussion påbegyndes på et veldokumenteret grundlag. Dette måtte bestå af stikprøver fra forskellige genrer hvor skrivere og publikum er så nogenlunde kendt at man kan sige noget om deres sociale baggrund. En vurdering af hvilken variation der findes i den slags skriftsprog måtte sættes over for detaljerede redegørelser for hvordan børn på de forskellige klassetrin staver. Endelig er det helt afgørende at studere hvordan forskellige dele af befolkningen reagerer rent holdningsmæssigt på tekststykker med forskellige af de hyppige 'fejl' i - både når de faktisk ved at de afkræves holdninger til sprog, og når de ikke er bevidste om det (Kristiansen 2013, Kohl 2014). Vi ved næsten ikke noget om hvordan de forskellige *gatekeepere* (personalechefer, alle mulige folk der ansætter) reagerer på skriftsprog af forskellige typer og af forskellig kvalitet. Det er her de sociale konsekvenser af 'dårlig stavning' skal vise sig. Først på basis af et sådant dokumentationsmateriale kan man begynde at vurdere hvilken virkning forskellige retskrivningsændringer ville have, hvorefter der kan indledes en folkelig debat om sagen.

Når den engang er afsluttet, kan den sidste pind til en retskrivningsreforms ligkiste blive sømmet - også fagligt forsvarligt - i.³

FORFATTER

Frans Gregersen

Københavns Universitets Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier

Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab

fg@hum.ku.dk

NOTER

- 1 Se det seneste bind af *Annual Review of Applied Linguistics* (2015), et særnummer om *Identity in Applied Linguistics* og LePage og Tabouret-Keller 1985
- 2 Det er naturligvis umuligt at gennemgå samtlige kendte problemer. Jeg nævner derfor ikke her de såkaldte stumme bogstaver (som afskaffes bl.a. fordi dobbeltkonsonanter mister deres funktion, jf. ovenfor) og en række andre problemer, f.eks. dem der måtte opstå ved at benytte lydskrift-bogstaver til at betegne vokalkvaliteter som nu ikke har særskilt grafemisk modpart. Disse problemer 'måtte i givet fald belyses meget nøjere i et eventuelt efterfølgende udredningsarbejde', bemærk cancellistilen.
- 3 Hjertelig tak til en usædvanlig tålmodig og fagligt kompetent redaktør, Eva Skafte Jensen, og en mig ubekendt fagfælle der leverede fine forslag til nødvendige rettelser af en tidligere version. Ingen ud over forfatteren skal ellers have ansvaret for noget af det der står her, allermindst Dansk Sprognævn.

LITTERATUR

- Androutsopoulos, Jannis (1998): "Orthographic variation in Greek e-mails: a first approach". *Glossa* 46, 49-67.
- Boberg, V. (1895): *Den danske Retsskrivnings Historie i de sidste 200 Aar, kortfattet fremstillet*. København: Jul. Gjellerups Forlag.
- Borup, Thomas Cadin og Sufi, Ali (red.) (2014): *Gade/dansk ordbog, en håndbog i ghettodansk*. København: Peoples Press.
- Davidsen-Nielsen Niels Gunnar (2009): *Moders stemme – fars hammer. En debatbog om dansk sprogpolitik*. København: Dansklærerforeningens forlag.
- Dreier, Frederik (ms u.år): *Samlede skrifter*. Bind 3: Afsnittet: "Sprogvidenskab". København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/C.A. Reitzels forlag, 203-422.

- Duncker, Dorte (2010): "Dansk sprognormering nu og i fremtiden". *Sprog i Norden 2010*. København: Netværket for sprognævne i Norden, 19-32.
- Gregersen, Frans (2007): "Vi må have en retskrivningskommission". I: Sandersen og Schack (red.): *Dansk Sprognævn – godt og vel 50 år efter* (Dansk Sprognævns skrifter 40). København: Dansk Sprognævn, 15-21.
- Gregersen, Frans (2013): "Noter til sprogsynets historie i dansk fra Rasmus Rask til J. Normann Jørgensen". I: Duncker, Hansen og Skovgaard-Petersen (red.): *Betydning & forståelse. Festskrift til Hanne Ruus*. København: Selskab for Nordisk Filologi/ Københavns Universitet, 335-350.
- Gregersen, Frans og Spang-Hanssen, Henning (1979): "-sion, ssion og tion som staveproblem - eller Regler for den korrekte transskription af natsionens artikulation af visse fremmedord". *Meddelelser fra Dansk lærerforening*, nr. 4, december 1979, 366-377.
- Grondelaers, Stefan and Kristiansen, Tore (2013): "On the need to access deep evaluations when searching for the motor of standard language change". I: Kristiansen and Grondelaers (red.): *Language (De) standardization in Late Modern Europe: Experimental Studies*. Oslo: Novus Press, 9-52.
- Hansen, Erik (1981): *Skrift, stavning og retstavning*. København: Hans Reitzel.
- Hansen, Erik og Lund, Jørn (1994): *Kulturens gesandter. Fremmedordene i dansk*. (Munksgaards sprogserie), København: Munksgaard.
- Hansen, Aage (1969): *Om moderne dansk retskrivning*. København: G.E.C. Gads forlag.
- Jacobsen, Henrik Galberg (2005): *På sproglig grund. Dansk Sprognævn fra a til å 1955-2005*. (Dansk Sprognævns skrifter 35). Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Jacobsen, Henrik Galberg (2010): *Ret og skrift. Officiel dansk retskrivning 1739-2005. Bind 1-2*. (Dansk Sprognævns skrifter 42 = University of Southern Denmark Studies in Scandinavian Languages and Literatures vol. 95). Odense: Syddansk universitetsforlag.
- Jervelund, Anita Ågerup (2007): *Sådan staver vi - om ortografi og stavefejl*. København: Dansklærerforeningen/Dansk Sprognævn. (tilgængelig på: <http://www.dsn.dk/sprogviden/udgivelser/Saadan.staver.vi.pdf>)
- Jespersen, Otto (1932): "Sammenfaldet: og = at". *Tanker og Studier*. København: Gyldendal, 175-211.
- Juul, Holger (2005): "Knowledge of context sensitive spellings as a component of spelling competence: Evidence from Danish". *Applied Psycholinguistics* 26/2, 249-265.
- Juul, Holger og Carsten Elbro (2004): "The links between grammar and spelling: A cognitive hurdle in deep orthographies". *Reading and Writing* 17/9, 915-942.
- Juul, Holger and Baldur Sigurdsson (2005): "Orthography as a handicap? A direct comparison of spelling acquisition in Danish and Icelandic". *Scandinavian Journal of Psychology* 46, 263-272.
- Juul, Pia (2014): *Avuncular*. København: Tiderne Skifter.
- Jørgensen, J. Normann (2010): *Languaging: Nine years of poly-lingual development of a young Turkish-Danish grade school student*. 2 vols. (= Copenhagen Studies in Bilingualism, the Køge series K15-16.) København: Det humanistiske fakultet, Københavns Universitet.
- Kimell, Julia (2015): "'Jo häjjo, ha du vari å fiska någi åå då?' Ålänningars dialekt och identitetsskapande på Facebook, i e-post och i sms-meddelanden." I: Rathje (red.): *Nye medier: Sprogbrug, data og metode*, (Sprognævnets konferenceseerie 4), København: Dansk Sprognævn, 115-128.
- Kohl, Sara Camilla Lønskov (2014): *Kommer det an på et komma? Et empirisk studie af bevidste og ubevidste holdninger til kommativering blandt "gode og sikre sprogbrugere"*. Speciale i dansk, Københavns Universitet.
- Kruger, M.D. (1831): *Småting om den nydanske retskrivning*. København: Peter Nicolay Jørgensen.
- Kristiansen, Anna (2013): En undersøgelse af unges bevidste og ubevidste holdninger til stavefejl i status-opdateringer på Facebook. Speciale i dansk, Københavns Universitet.
- Kristiansen, Tore (2009): "The macro-level social meaning of late-modern Danish accents." *Acta Linguistica Hafniensia* 41, 167-192.

- Kristiansen, Tore, Clausen, Tina Bruun og Havgaard, Merete (2002): "Sprogholdninger hos unge i Nakskov". *danske talesprog* 3. København: Institut for dansk dialektforskning, C.A. Reitzels forlag, 17-70.
- LePage, Robert B. and Andr  e Tabouret-Keller (1985): *Acts of Identity. Creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press
- Nyerup, Rasmus (1805): *Det Danske Sprogs Retskrivningstheorier fremstillede i chronologisk Orden*. København: A. & C. Goldins Forlag.
- Olsen, Lars m.fl. (2014): *Klassekamp fra oven. Den danske samfundsmodel under pres*. København: Gyldendal.
- Pedersen, Inge Lise (2003): "Traditional dialects of Danish and the de-dialectization 1900-2000". I: Kristiansen og Jørgensen (red.): *The Sociolinguistics of Danish. International Journal of the Sociology of Language* 159. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 9-28.
- Petersen, Niels (Matthias) (1826): *Undersøgelse om hvorvidt den danske Retskrivning b  r forbedres. Et Bidrag til Retskrivningsstriden*. Odense: S. Hempel.
- Petersen, Robert (1975): "Om grønlandsk - og om den nye grønlandske retskrivning". *Sprog i Norden* 1975, 57-66.
- Rask, Rasmus (1826): *Forsøg til en videnskabelig dansk Retskrivningsl  re med Hensyn til Stamsproget og Nabosproget*. København: det Popske Bogtrykkeri.
- Ravnholt, Ole og Marianne Rathje (2002): "R tæt    sms 1 trusl mod skriftspr  gd?" *Nyt fra Sprognævnet* 2, 1-8.
- Rotne, Lene (2009): "Facebook – også for dem på 25". *Nyt fra Sprognævnet* 4, 46-50.
- Skautrup, Peter (1953): *Det danske Sprogs Historie*, Tredie Bind, København: Gyldendal: Nordisk Forlag.
- Stæhr, Andreas (2014): *Social media and everyday language use among Copenhagen youth*. Ph.D. Thesis University of Copenhagen, Faculty of Humanities.
- Westergaard, Astrid (2011): "Flersprogethed i Nordslesvig i spændingsfeltet mellem mundtlighed og skriftlighed, abstract til foredrag holdt på MUDS 13", Schonderbeek og Widell (red.): *13. M  de om Udforskningen af Dansk Sprog*, Århus 2010, 327. (http://muds.dk/rapporter/MUDS_13.pdf)

Redaktionel note

Følgende bidrag er fagfællebedømt: Margrethe Heidemann Andersen, Nina Møller Andersen, Christian Becker-Christensen & Jørgen Schack, Lotte Weilgaard Christensen, Niels Davidsen-Nielsen, Philip Diderichsen, Anna Sofie Hartling, Anne Kjærgaard & Anna Kristiansen, Ken Farø, Frans Gregersen, Hans Götzsche, Peter Juel Henriksen & Auður Hauksdóttir, Henrik Galberg Jacobsen, Per Anker Jensen, Anne Kjærgaard, Bodil Nistrup Madsen & Hanne Erdman Thomsen, Bolette S. Pedersen, Sanni Nimb & Sussi Olsen, Hanne Ruus, Lene Schøsler, Jacob Thøgersen, Ole Togeby.